

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“
ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ • КАТЕДРА „МУЗИКА“

ЦВЕТАНА ИВАНОВА КАРАГЕОРГИЕВА

**ПЕДАГОГИЧЕСКИ ТЕХНОЛОГИИ
ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА
ЗВУКОИЗВЛИЧАНЕТО В ГОРНИЯ РЕГИСТЪР
НА САКСОФОНА**

АВТОРЕФРАТ

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

Област на висше образование: 1. Педагогически науки
Професионално направление: 1.3. Педагогика на обучението по...
Докторска програма: Методика на обучението по музика

Научен ръководител: доц. д-р Диана Станчева

Пловдив. 2024

Дисертацията е в обем от 187 стр., от които 158 – основен текст и 29 – Приложения. Списъкът с ползваната литература е от общо 124 източника, от които 8 български издания и 116 чужди, на латиница.

Основният текст съдържа Увод, три глави и Заключение. В него са включени 12 таблици, 35 фигури (снимков материал) 18 диаграми и 28 нотни примера.

Първа глава отразява изпълнението на първата от основните задачи на дисертацията, а именно: проучване на еволюцията на инструмента и състоянието на проблема за звукоизвличането в горния регистър на саксофона.

Втора глава, която по своята същност представлява теоретична разработка на нерешените проблеми, констатирани при проучването на методическата литература.

Трета глава представя емпиричната проверка на системата от педагогически технологии за усъвършенстване на звукоизвличането в горния регистър на саксофона, реализирана чрез провеждането на педагогически експеримент, протичащ в три етапа: Начален, Формиращ и Заключителен.

В заключението на дисертацията са представени някои от по-важните обобщения на резултатите от изследването и изводи.

Дисертацията е обсъдена и насочена за защита от разширен съвет на катедра „Музика“ при Педагогически факултет на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на заседание на 27.06.2024 г. от 12:30 ч. в Заседателна зала № 505 на НС ПУ „Паисий Хилендарски“.

Материалите по защитата са на разположение при адм. секретар на катедри „Музика“ и „Естетическо възпитание“, Педагогически факултет, 115 кабинет, НС ПУ „Паисий Хилендарски“.

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ.

ПРЕДМЕТ, ОБЕКТ, ЦЕЛ, ЗАДАЧИ, МЕТОДИ И ХИПОТЕЗА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	5
---	---

1. ПЪРВА ГЛАВА.

ПРОУЧВАНЕ НА ЕВОЛЮЦИЯТА НА ИНСТРУМЕНТА И СЪСТОЯНИЕТО НА ПРОБЛЕМА ЗА ЗВУКОИЗВЛИЧАНЕТО В ГОРНИЯ РЕГИСТЪР НА САКСОФОНА В СПЕЦИАЛИЗИРАНАТА ЛИТЕРАТУРА	9
--	---

1.1. История и еволюция на саксофона от създаването му до наши дни.....	9
--	---

1.2. Проучване на проблема за звукоизвличането в горния регистър на саксофона в методическата литература	9
--	---

1.3. Сигурд Рашер – принос в развитието на горния регистър на саксофона (алтисимо)	10
---	----

1.4. Обобщения и изводи	10
-------------------------------	----

2. ВТОРА ГЛАВА.

ПЕДАГОГИЧЕСКИ ТЕХНОЛОГИИ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ЗВУКОИЗВЛИЧАНЕТО В ГОРНИЯ РЕГИСТЪР НА САКСОФОНА.....	14
---	----

2.1. Амбушюр – видове амбушюрни постановки в исторически план.....	14
---	----

2.1.1. Мускули, отговорни за функциите на устната кухина и части на устната кухина свързани с амбушюрната система при звукоизвличането на саксофон	14
---	----

2.1.2. Изборът на мундицук и платък – важно условие за формиране на качествен тон при саксофона и в частност в алтисимо регистъра	15
---	----

2.1.3. <i>Поставяне на правилен амбушюр в начален стадий за усвояване на алтисимо регистъра</i>	15
2.1.4. <i>Изпълнителско дишане. Пеенето и връзката му със звукоизвличането при саксофона</i>	16
2.1.5. <i>Звукоизвличане и артикулация в алтисимо регистъра</i>	17
2.1.6. <i>Концепция за овладяване на гласните звуци и връзката им с овладяване на високия регистър на саксофона</i>	19
2.2. Обобщения и изводи	20
3. ТРЕТА ГЛАВА.	
ЕКСПЕРИМЕНТАЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ	
НА ПЕДАГОГИЧЕСКИТЕ ТЕХНОЛОГИИ ЗА	
УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ЗВУКОИЗВЛИЧАНЕТО	
В ГОРНИЯ РЕГИСТЪР НА САКСОФОНА	23
3.1. Педагогически експеримент	23
3.1.1. <i>Начален констатиращ етап</i>	24
3.1.2. <i>Формиращ (развиващ) етап</i>	25
3.1.3. <i>Заключителен етап</i>	26
3.2. Изводи	27
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	28
ОБОБЩЕНИЯ И ИЗВОДИ С ПРАКТИКО-ПРИЛОЖЕН ХАРАКТЕР	
И ЗНАЧЕНИЕ:	31
ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	32

ВЪВЕДЕНИЕ.

Предмет, обект, цел, задачи, методи и хипотеза на изследването

Саксофонът е сравнително млад музикален инструмент. Създаден е през 40-те години на 19-ти век, но материалът от който се изработва, механиката и техническите му възможности продължават да се усъвършенстват и до днес. Саксофонът изпълнява предвидената от създателя си Адолф Сакс функция на обединяващо звено между дървените и медните духови инструменти. Най-широко приложение и бурно развитие намира в джазовата и жанровата музика. В ансамбъл четирите най-разпространени вида саксофон – сопран, алт, тенор, баритон могат да изпълняват еднакво добре както мелодични пасажки, така и хармония.

Постигането на качествен тон на този инструмент е резултат от комплексното действие на множество фактори. Сред тях са умението да се свири с достатъчна струя въздух (правилно, контролирано дишане), подходящият подбор на инструмент, мундшук и платъци; правилната амбушюрна постановка и т.н. Изпълнителят трябва да е добре запознат с апликатурата на инструмента и надгрифовите тонове, и ежедневно да прекарва време в практически упражнения, постигайки резултати, които да разкриват нови и нови хоризонти към необятните възможности на този прекрасен инструмент.

В многогодишната си изпълнителска и педагогическа практика авторът на настоящото изследване е установил, че най-често срещаните недостатъци по отношение качеството на тона се наблюдават при звукоизвличането в горния регистър на саксофона, наречен „алтисимо“. В методиката на обучението по саксофон се срещат само някои откъслечни насоки и педагогически технологии, които обаче са непълни и крайно недостатъчни за постигане на качествен тон в този регистър.

В достъпната чужда методическа литература за саксофон, която се използва у нас – американски и западноевропейски издания, проблемът за звукоизвличането в алтисимо регистъра е насочен предимно към изпълнители с вече изградени умения на високо ниво и се фокусира основно върху гриф табели и кратки упражнения за напреднали. В България този проблем е засегнат единствено в шко-

лата за саксофон на Димитър Симеонов, под формата на гриф табела, без каквито и да било методически указания за приложението и.

В методиката на обучението по саксофон се наблюдава недостиг на по-обстойни и задълбочени теоретични изследвания и на етюди, насочени към преодоляване на разликата между кратките упражнения и нуждите за солов репертоар.

Отсъствието, в обучението по саксофон, на достатъчно конкретни педагогически технологии за усъвършенстване на звукоизвличането в горния регистър на саксофона предполага използването на досегашния подход, който не изключва прилагането на някои частични изисквания и общи методически препоръки в работата, но се основава предимно на интуицията, както и на очакването, че усъвършенстването на звукоизвличането на обучаемия ще се развие от само себе си с течение на годините. Основните негови недостатъци са, че той е неикономичен във времето и че положителният резултат при него е по-скоро случайно явление.

Изредените дотук факти обосновават интереса на автора към темата на настоящия труд и убедеността, че подобно изследване би допринесло за разширяване и задълбочаване на теоретичното познание, както и да бъде от практическа полза при обучението по саксофон.

Основната теза на настоящия труд е, че овладяването на основите и усъвършенстването на техниката на звукоизвличане при саксофона и в частност в горния му регистър, се осъществява по определени, ясно формулирани правила, които следва да се познават и спазват. Наред с познаването и спазването на тези правила, важно условие за качествен резултат е и системната работа над качеството на тона както по време на урок, така и при самостоятелната подготовка, при ясни и точни указания от страна на обучаващия. Формулирането на тази теза се основава на:

- лични наблюдения върху изпълненията на известни саксофонисти;
- теоретични познания придобити от специализираната литература;
- собствен многогодишен педагогически и изпълнителски опит.

Предмет на дисертационния труд е конкретен проблем от областта на методиката на обучението по саксофон, а именно овладя-

ване, от изучаващите този инструмент, на основите и усъвършенстване на звукоизвличането при саксофона и в частност – в алтисимо регистъра. Изборът на предмета е обусловен от:

– слабостите, наблюдаващи се в изпълнителската практика у нас по отношение на техниката на звукоизвличане и съответно рефлексирани върху качеството на тона и крайния художествен резултат;

– липсата на достатъчна яснота в теоретичната литература относно техниката на звукоизвличане, отсъствието на пълните дефинирани правила за усвояване на нейните елементи и липсата на конкретна система от технологии за усъвършенстване на звукоизвличането в методиката на обучението по саксофон.

Обект на изследването е процесът на обучението по саксофон на студенти изучаващи Специален предмет саксофон, от специалност Джаз и поп изпълнителско изкуство в ПУ „Паисий Хилендарски“ и АМТИИ „Асен Диамандиев“ град Пловдив.

Целта на настоящото изследване е Да бъдат формулирани педагогически технологии, чрез които в процеса на обучение, от една страна да се подобрят техническите компетенции на изучаващите саксофон за усъвършенстване на звукоизвличането в горния регистър на инструмента, и от друга страна да се разширят възможностите на обучаемите за изпълнение на изявени солови пасажии приложението им в импровизационните дялове при интерпретацията на музикалните произведения.

Основни задачи за реализиране на така формулираната цел:

1. Да бъде проучена историята и еволюцията на инструмента, и неговото приложение в различните стилове в музиката.

2. Да бъде проучено състоянието в методическата литература на проблема за звукоизвличането при саксофона и в частност – в горния му регистър, като бъде определено кои въпроси са решени до момента и кои се нуждаят от по-нататъшно изследване.

3. Да бъдат систематизирани въпросите на техниката на звукоизвличане и в частност при алтисимо регистъра, като бъдат дефинирани правила и посочени практически алгоритми за нейното усвояване.

4. Да бъдат съставени педагогически технологии за усъвършенстване на звукоизвличането в горния регистър на саксофона в процеса на обучение.

5. Да бъде проведен педагогически експеримент за практическа проверка на ефективността технологиите за усъвършенстване на звукоизвличането в горния регистър на саксофона при обучението по саксофон на ниво на ниво „напреднали“.

Методи на изследването: педагогическо наблюдение, анализ (на теоретична, визуална и звукова информация), абстракция, сравнение, обобщение, педагогически експеримент.

Методологията на изследването се базира върху убедеността за съподчиненост на елементите на техническите умения и зависимостта им с качеството на изпълнение, т. е. строга координация на всички елементи в цялостната система:

а) особености на музикално произведение (стил, жанр, форма, емоционално съдържание);

б) изпълнителско майсторство;

в) методика на обучението по саксофон.

Хипотеза на изследването: „прилагането на педагогически технологии за усъвършенстване на звукоизвличането в горния регистър на саксофона в обучението за напреднали, би допринесло:

– за подобряване на ефективността на обучението за овладяване на алтисимо регистъра;

– за цялостното техническо развитие на обучаемите и за подобряване на художественото изпълнение.“

В дисертацията е използвана системата на Хелмхолц за условно обозначение на тоновете височини при грифа на саксофона, в която „с“ се приема за c^1 („до“ от първа октава). По този начин тоновете височини при саксофона се приравняват по следния начин:

B^0 = „си“ две октави и полутон под до от втора октава в средния регистър

c^1 = „до“ от първа октава, но една октава под до от втора, което се намира в средния регистър

c^2 = „до“ в средния регистър

c^3 = „до“ една октава над до в средния регистър (C^2)

c^4 = „до“ две октави над средното до (C^2)

Диезите са обозначени с #, а бемолите с b; така например, конвенционално писменият диапазон на повечето саксофони е даден като Bb^0 до $f\#^3$.

1. ПЪРВА ГЛАВА.

Проучване на еволюцията на инструмента и състоянието на проблема за звукоизвличането в горния регистър на саксофона в специализираната литература

Първа глава отразява изпълнението на първата от основните задачи на дисертацията, а именно: проучване на еволюцията на инструмента и състоянието на проблема за звукоизвличането в горния регистър на саксофона в специализираната литература, като се определи кои въпроси са решени до момента и кои се нуждаят от по-нататъшно изследване. Проучени са 8 български, 93 чужди издания и 23 интернет страници.

Теоретичните източници са 77, 8 са нотни издания и 16 – учебни пособия свързани с високия регистър на саксофона.

1.1. История и еволюция на саксофона от създаването му до наши дни

В първия раздел на тази глава са представени резултатите от проучването на историята и еволюцията на саксофона от създаването му до наши дни, като са обхванати оригиналните патенти на Адолф Сакс, развитието на саксофона в началото на 20-ти век – появата на съвременния саксофон и приложението му в различните стилове в музиката.

1.2. Проучване на проблема за звукоизвличането в горния регистър на саксофона в методическата литература

Във втория раздел на Първа глава са представени резултатите от проучването на проблема за звукоизвличането в горния регистър на саксофона, в методическата литература, свързана с:

- алтисимо регистъра;
- с използването на разширени техники като звукови ефекти и
- с използване на обертоновете при озвучаване на алтисимо регистъра.

1.3. Сигурд Рашер – принос в развитието на горния регистър на саксофона (алтисимо)

В третия раздел на Първа глава е представен приносът на Сигурд Рашер в развитието на алтисимо регистъра – концепцията на Рашер за качествен тон, избор на мундшук, и технология за овладяване на високия регистър на саксофона.

1.4. Обобщения и изводи

Алтисимо регистърът, който става широко популярен в края на 20-ти и началото на 21-ви век, отнема години, за да бъде овладян. Дори след това трябва да се работи непрекъснато, за да се гарантира, че умението няма да се изгуби. Физическите и психически аспекти на изучаването на горния регистър на саксофона помага да бъде разбрано защо това е една от добрите практики, които саксофонистът е добре да усъвършенства, за да подобри своите умения. Възгледът на Рашер, че алтисимо регистърът изисква отдаденост и на физическо и на психическо ниво, доказва трудността на тази техника. Той смята, че дори и след заучаване на всички пръстовки за високи тонове, без осъзнаване и чуване на точно определения тон, възпроизвеждането ще бъде много трудно. Може да се каже дори, че инструменталисти, които смятат, че са овладели техниката, понякога се колебаят при възпроизвеждане в изпълненията си.

В първа глава на настоящата дисертация бяха проучени общо 124 източника, от които 8 български и 93 чужди издания и 23 интернет страници. Теоретичните източници са 77, 8 са нотни издания, а 16 са учебни пособия свързани с високия регистър на саксофона. Всички учебни пособия и нотни издания са насочени към обучението по саксофон за напреднали. Проучването дава основание да бъдат направени представените по-долу обобщения и изводи, които могат да бъдат обособени в две групи. Първата група обхваща обобщения и изводи относно състоянието на такива елементи от изследваната проблематика, чийто характер може да бъде определен като приносен в методиката по саксофон в алтисимо регистъра. Втората група обхваща въпроси, които не са изяснени и подлежат на по-нататъшна разработка.

Моменти с приносен характер в разработката на проблема за овладяване на високия регистър на саксофона

В почти всички източници се срещат указания за пръстовки, някои от които съвпадат с тонове от работния диапазон на инструмента, а други са коренно различни. Докато при Сигурд Рашер и Ойген Русо въздушната струя играе съществена роля в звукоизвличането в горния регистър на саксофона, то Либман смята, че позицията на ларинкса е по-важна, а Розмари Ланг дори дава указания за амбушюрната постановка, като засяга дори позицията на езика. За първи път Рашер пише за важноста на „представата“ за всеки тон в регистър алтисимо и „вътрешният слух“, а Стив Лейси смята че предварителната подготовка, която да изгради този „вътрешен слух“ е приоритет за всеки саксофонист. Доналд Синта осъзнава важноста за овладяване и контрол над мускулите на устната кухина, дори гласните връзки. В учебника на Сигурд Рашер, „Топ-тонове за саксофон“ първата стъпка за усвояване на алтисимо регистъра е запознаване с обертоновата редица и нейното усвояване, като ученикът трябва да си създаде „илюзията“, че свири тона a^2 , свирейки тонът d^2 . Той смята, че ако човек няма представата за тона, който би искал да изсвири във регистър алтисимо, никога няма да постигне този тон. „Формирането на представа за тон в рамките на нормалния гласов диапазон е лесно, но е необходима малко повече вътрешна сила, за да се създаде концепция за тон в рамките на диапазона на високия регистър на саксофона, който е вече извън рамките на гласовите възможности на човека“ [74, с.8]. Рашер предвижда първо овладяването на тонове стоящи на чисти квинти един от друг като се започне от тона d^2 , последван от a^2 , като a^2 се изсвирва с пръстовката на d^2 , e^2 съответно следвано от b^2 и т.н.

Дейвид Либман е този, който за първи път описва в своя учебник ролята на амбушюрната система, в частност ларинкса и гласните струни, като твърди, че те играят основна роля при възпроизвеждането на звук в горния регистър на саксофона. За разлика от Рашер, при Либман първото упражнение за възпроизвеждане на тон от алтисимо регистъра е само с мундшука без инструмент. Според него саксофонът играе роля на мегафон, който само усилва звука, възпроизведен от гласните струни и вибрациите на платъка. Първото упражнение в учебника на Либман е изсвирване на окта-

вови последования на тоновете в низходяща посока само с мундщук, за да се усети преувеличаването на натиска на долната устна върху платъка и нейното отпускане при изсвирването на тона октава по-долу. Чак след овладяване на тази техника се препоръчва свиренето на обертонови последования от Bb^0 , B^0 , c^1 и $c\#^1$

Независимо от разликата в първоначалния подход и двамата твърдят, че овладяването на първите няколко стъпки отнема доста време и е много трудоемко.

Въпроси, които не са изяснени и подлежат по-нататъшна разработка

Като цяло въпросите за педагогическите технологии в областта на алтисимо регистъра са малко изследвани, тъй като много дълго време свиренето на извън грифови тонове е считано само за част от „разширените техники“. Било е смятано, че използването им е по-скоро ефект, отколкото реално увеличаване на диапазона на саксофона. С времето обаче все повече саксофонисти започват да проявяват интерес към високия регистър на саксофона. Включват го все повече в изпълненията си, както в джаз репертоара, така и в класически произведения. Макар и още в края на 20-ти век Жан-Мари Лондекс да превръща темата в значителна, тя все още си остава не достатъчно изследвана. Дотогава най-подробният труд в областта на алтисимо регистъра си остава този на Рашер, а при останалите частично се засягат различни елементи, и то не винаги достатъчно изяснени. Често педагогическите технологии за овладяване на горния регистър на саксофона са упоменати за кратко в учебни пособия, които се занимават с други елементи от обучението по саксофон.

Резултатите от проучването сочат, че:

1. Липсва единно мнение за пръстовките във високия регистър на саксофона, срещат се дори диаметрално противоположни указания в различните източници.

2. Съществуват противоречия свързани с изпълнителското дишане и амбушюра.

3. Качеството на тона, динамиката и фразирането не се засягат.

4. Липсват указания за избор на подходящи мундщук и платък, които да улеснят процеса на звукоизвличане в алтисимо регистъра. Единствено Рашер засяга въпроса за избор на мундщук,

но само като изграждане на звуков тембър при саксофона. Указанията му засягат по-скоро работния диапазон на инструмента, а не алтисимо регистъра.

5. Няма унифицирана терминология в световен мащаб свързан с високия регистър на саксофона. Някои от авторите на трудове свързани с педагогическите технологии в тази област използват термина „алтисимо“, Рашер настоява да се наричат „топ тонове“, а други ги наричат извън грифови тонове, „флажолетни“, „алтернативен гриф“ и т.н.

6. В българските учебни пособия темата въобще не е засегната. Този проблем е засегнат единствено в школата за саксофон на Димитър Симеонов, под формата на гриф табела, без каквито и да било методически указания за приложението и. Не се предлагат и произведения, нито едно техническо упражнение, нито какъвто и да е нотен материал в тази посока.

7. Учебна нотна литература като етюди и пиеси има много малко. Всички издания са чужди и се свеждат до транскрипция на отделни сола от поп и джаз репертоара, няколко нотни издания с етюди в класически контекст, които не вършат работа в обучението по джаз саксофон, заради разликите в разбирането за ритмика и фразиране.

Резултатите от проучването категорично установяват отсъствието на система от педагогически технологии за усъвършенстване на горния регистър на саксофона в България, което обосновава необходимостта от разработването на такива в настоящият труд.

2. ВТОРА ГЛАВА.

Педагогически технологии за усъвършенстване на звукоизвличането в горния регистър на саксофона

Във втора глава представлява теоретична разработка на нерешените проблеми, констатирани при проучването на методическата литература.

В нея са представени както изпълнителски техники така и предложения за избор на оборудване подходящо за формиране на качествен тон при саксофона и в частност в алтисимо регистъра. **Обхванати са следните въпроси:**

2.1. Амбушюр – видове амбушюрни постановки в исторически план

Изяснен е произхода на терминът Амбушюр, значението и развитието на амбушюрната постановка в исторически план.

2.1.1. Мускули, отговорни за функциите на устната кухина и части на устната кухина свързани с амбушюрната система при звукоизвличането на саксофон

За да стане по-ясна важноста на амбушюрната система, която е неразривно свързана със звукоизвличането при саксофона във всички регистри е добре студентите да бъдат запознати с мускулите отговорни за функциите на устната кухина, както и с устройството на самата устна кухина. Добре е да бъдат засегнати само тези мускули и части , които пряко участват в образуването на амбушюра, за да не се натоварва учащият с излишна информация, тъй като това може да го демотивира.

За да се получи правилнен амбушюр в горния регистър на саксофона е нужно задълбочено изучаване и използване на амбушюра в средния, а после и в ниския регистър на саксофона, като се започне със средния регистър, където звукоизвличането е най-лесно. Това трябва да става постепенно и методично, без да се бърза, за да не се допускат грешки, които после се преодоляват трудно. Трябва много ясно да бъде изяснен въпросът за избора на подходящ мундшук и платък, което е строго индивидуално за всеки инструменталист. Изисква се методично наблюдение от страна

на преподавателя, като първоначално се започва с по-затворени мундщуци и по-леки платъци, а в последствие се променят в зависимост от различните етапи на развитие на ученика.

2.1.2. Изборът на мундщук и платък – важно условие за формиране на качествен тон при саксофона и в частност в алтисимо регистъра

Мундщукът е малък, но жизненоважен компонент от саксофона, оказващ огромно въздействие върху качествата на звука, който инструментът произвежда, както и на комфорта по време на свирене. Изборът на най-подходящия мундщук за желания стил би могъл да представлява голямо предизвикателство, поради непрекъснато растящият набор от марки и модели, които се предлагат на пазара днес. Главната цел на настоящото изложение е търсещите да бъдат ориентирани в избора на мундщук в съответствие с личния си избор на стил и звук, както и желанието да се използва алтисимо регистъра. Всички мундщуци описани в настоящия труд са подходящи за високият регистър на саксофона и са резултат от години търсения на авторката в областта на алтисимо регистъра.

В дисертацията са описани още:

1. Основните материали, които се използват от фирмите производители.
2. отвори на върха и сравнителни таблици за тях.
3. дължината на страничните релси.
4. обема на камерата и отвора на камерата и влиянието им върху звука.
5. Препоръчителни комбинации на върхов отвор и твърдост на платъка.
6. Как дължината на релсите влияе върху звука
7. Избор на мундщук за джаз, подходящ и за алтисимо регистъра
8. Критерии за избор на платък
9. Обработка на платъци

2.1.3. Постановяне на правилен амбушюр в начален стадий за усвояване на алтисимо регистъра

Тук е редно да се подчертае, че става въпрос за амбушюр, който е по скоро джазов отколкото класически. Типичният за класическа музика амбушюр за саксофон е подробно описан в трудо-

вете на Сигурд Рашер, споменат в Първа глава като един от най-важните преподаватели и инструменталисти в класически контекст и с най-голям принос в изследването на горният регистър на саксофона (алтисимо).

Трябва да се внимава горните резци да не са прекалено назад в предната част на мундшука, понеже това променя тона генерално. Той става носов и много тънък без достатъчно обертонове, интонирането е затруднено и става невъзможно да се свири силно. Ако пък мунщукът е взет прекалено много, така че устните почти да докосват гривната, се оказва че е нужен прекалено много въздух и дори може да се окаже, че е невъзможно да се произведе звук. Ако все пак се издаде някакъв звук, то той ще наподобява корабна свирка. И в двата случая се наблюдава бърза умора на мускулите на устата, дори понякога болки в гърлото и главата. Добрия амбушюр не изисква прекалено много напрежение при свиренето на саксофон, макар и много хора да смятат, че е точно обратното. Ако има такова напрежение, причината за това може да се окаже неправилната постановка.

Стабилният амбушюр изисква последователност и много упражнения тъй като включва много фини мускули описани по-горе в 2.1.1. от настоящия труд. В ежедневието тези мускули не се използват толкова интензивно, колкото при свирене на саксофон, което понякога довежда до силна умора. В такива случаи мускулите на амбушюрната система стават неуправляеми. Наблюдават се изпускане на въздух от краищата на устните, лошо качество на тона и неправилна интонация. Най-добрият начин за овладяване на амбушюрната мускулатура е редовното свирене, като първоначално се свири не по дълго от 10 минути, прави се пауза от поне 5 мин., после се свири още 10 мин и отново се прави пауза. В последствие се увеличават минутите за свирене, а минутите за пауза остават непроменени.

2.1.4. Изпълнителско дишане. Пеенето и връзката му със звукоизвличането при саксофона

Дишането при свирене на саксофон има централно значение за да бъде генериран звук. Тъй като това е функция на тялото, която се извършва инстинктивно, за да се използва в свиренето на духов инструмент е нужно да се превърне в съзнателен процес. Изпълнителското дишане не е само за музиканти свирещи на ду-

хови инструменти. То е важен инструмент и за други професионални групи като певци, оратори, актьори, учители и спортисти. За правилна интонация, артикулация, фразирание и динамика е важно да се изгради правилно изпълнителско дишане.

За добър контрол на **изпълнителското дишане** е редно да се правят всекидневни упражнения, които да спомогнат за създаването на осъзнат процес и неговата автоматизация впоследствие. Колкото по-опитен е един музикант, толкова по-често започва да чува в ума си определени фрази и акордови и ритмически последования. Но когато нещо бъде изпято и чуто от собствения глас на саксофониста, вътрешно-слуховата представа при музициране създава сигурност и безопасност на психо-физиологично ниво. Колкото по-бързо обучаемият бъде освободен от мисълта, че тонът започва да звучи при изсвирването му на саксофона, толкова по-бързо ще бъде разработен добър звук и представата му за него във всички регистри на инструмента.

2.1.5. Звукоизвличане и артикулация в алтисимо регистъра

Един от най-важните критерии за добро звукоизвличане и артикулация в горният регистър на саксофона е формирането и контрола на тона в ниския и средния регистър. Чак след като ученикаът е предварително подготвен с тези стъпки може да премине към проби за звукоизвличане и правилна артикулация в алтисимо регистъра.

Ларинкс

Тъй като пеенето е важна част от подготовката на всеки музикант, е много полезно да се направят някои упражнения само с пеене на опрегелени тонови височини. Пеенето има важната функция да предава звука вътре в тялото, което допринася за по-ясното усещане на определените тонове. Този звук после лесно може да бъде трансформиран в звук на инструмента. Това е особено важно за инструменталисти свирещи на който и да е духов инструмент. Добре е това, което трябва да се изсвири предварително да бъде изпято, като се спазва логическата структура на съответния стил в музиката, тъй като всеки стил си има собствени ритмични и хармонични правила. Интонацията трябва да е максимално чиста. Когато човек я чува със собственият си глас, това предизвиква дви-

жението на ларинкса в правилната посока. Тъй като не пеем докато свирим на саксофон. За целта ученикът трябва да застане пред огледало и пеейки наум мелодията да изсвири тоновете със саксофона. Много е важно да се внимава да не се възпроизвеждат повисоките тонове с натиск на устните или повдигане на брадичката вместо с ларинкса. Също трябва да се внимава при тоновете в пониския регистър да не се отпускат прекалено долната челюст.

Октавната клапа и ларинкса

Както вече беше споменато в Първа глава, октавната клапа е всъщност първото изобретение на Адолф Сакс, което основно има за цел да уеднакви пръстовките и в двата регистъра. Освен това улеснява преминаването от долния към горния регистър. В сравнение с други духови инструменти, които в повечето случаи нямат такава клапа се оказва, че тя не е непременно необходима за да бъдат генерирани определени тонове. Следващите упражнения са по-скоро педагогически технологии за трениране на ларинкса, амбушюра и изпълнителското дишане по такъв начин, че да може да се използва всеки регистър на инструмента, независимо от това дали октавната клапа е натисната или не. Освен това тези упражнения биха били полезни за изравняването на звука на саксофона във всички регистри.

Обертонове

Както Парашкев Хаджиев отбелязва в своя учебник „Елементарна теория на музиката“, *„В природата не съществуват прости тонове. Всеки тон звучи в съчетание с още много други, по-високи от него, наречени обертонични тонове, парциални, аликвотни или хармонични тонове. Те се получават в резултат на това, че трептящият източник на тон освен с цялата си маса трепти с нейните части. Така при трептенето на цялата маса се получава главният, основният тон, този тон, който звучи най-силно и се възприема като единствен. От трептенето на половината маса се получава друг, по-висок тон, от трептенето на третината – трети още по висок тон и т.н.“* [8,с.6].

Броят на обертоновете е на теория неограничен. На практика са установени около 40 обертона.

При духовите инструменти без помощта на клапи, вентили или дупки за пръсти, могат да се изсвирят поредица от натурална-

та редица обертонове, само с помощта на амбушюрна техника и подходящо изпълнителско дишане.

Обертоновата структура при саксофона зависи от няколко фактора:

1. Размера на отвора и конусовидната форма на тръбата.
2. Траекторията и камерата на мундщука.
3. Дебелина, разрез, повърхност и профил на платъка.
4. Качеството на падушките и височината на отваряне на клапите.
5. Устната кухина на инструменталиста и уменията му в посока амбушюр и изпълнителско дишане.

Саксофонът в регистър алтисимо може да бъде разгледан в два аспекта – като натурален инструмент и като съвременен инструмент, технически усъвършенстван и създаващ нови възможности.

Звукоизвличането на обертона трябва да става само с движение на ларинкса надолу, без да се променя натиска на долната устна и челюст, защото това може да намали силата на въздушния поток и тонът да стане прекалено тих или въобще да не прозвучи.

Пръстовки

След справяне с описаните дотук проблеми може да се пристъпи към овладяването на високия регистър на саксофона, като се пробват първо тоновете „ми“ и „фа“ от Трета октава, които в миналото не са били част от работния диапазон на инструмента (клапите за „ми“ и „фа“ са били поставени на много по късен етап) и поради тази причина е възможно да бъдат изсвирени и като извън грифови тонове. На фигура 24 са показани пръстовки, които се използват най-често за регистъра алтисимо и са лесни за овладяване.

2.1.6. Концепция за овладяване на гласните звуци и връзката им с овладяване на високия регистър на саксофона

Възпроизвеждането на тон може да се опише като манипулация на устната кухина, по-специално на меките тъкани. Това е техника, която не е уникална за саксофон – произношението на гласни в ежедневната реч изисква използването на същите мускули. Изговарянето на гласен звук едновременно с тонообразуването

позволява подобряване на тембъра, контрол на интонацията и лекота в регистъра алтисимо. Фонетиката е наука за звуковия строеж, чрез която е създадена звуковата система на езика и звуковите промени в думите при изговарянето им. Създадена е система за класификация на гласните и съгласните не само в българския език, но и във всички индоевропейски езици. Гласните създават мелодичност на говора, а съгласните изпълняват своеобразна функция на паузи в музиката или на шумове, които разделят мелодичността и създават думи, изречения, фрази и т.н. Тук са разгледани само гласните звуци, защото само те имат връзка със създаването на технологии за бързо усвояване на горния регистър на саксофона.

Като начало за осъзнаване на позицията на езика и устната кухина е добре да бъде използвана гласната от немски език О-умлаут, като тя да бъде разделена на две части:

1. „Оо“, което спомага за развитието силата на устните и позицията им.
2. „Ии“, което спомага за развитието на идеална позиция на езика в устата.

Оптималното положение в предната, средната и задната част на езика ще допринесе за развитието на усета за позицията на устните и езика.

За поддържане на интереса на студентите е добре нотният материал да не се свежда до няколко етюда и едно соло, а да се изгради репертоар от на първо време нотирани пиеси. Чак след това преподавателят може да изисква от студента използване на високият регистър на саксофона в собствени импровизационни модели.

2.2. Обобщения и изводи

Експерименталната дейност в сферата на музикално изпълнителското изкуство трябва да протича при строг контрол върху множество фактори и да не носи риск, както при напреднали вече изградени донякъде музиканти, така и при начинаещи. Колкото и да е убеден в перспективността на новият си подход, преподавателят е длъжен да провери своите технологии преди това, чрез поредица от еднократни експерименти върху себе си и тяхната ефективност на практика, както и пълната безопасност във физиологичен и психологически аспект. Затова е нужно да се приеме задъл-

жителната необходимост от изграждане на поредица от еднократни експерименти от качествен тип.

Структурата на технологиите за обучение в горния регистър на саксофона е представена в настоящата разработка, като поредица от различни упражнения, като всяко от тях реално може да бъде представено в няколко урока с по няколко стъпки по усмотрение на преподавателя. Отделните стъпки не ангажират стриктно спазване на някакъв график, а по-скоро зависят от реакциите, качествата, здравословното и психическо състояние на студента. Преподаващият може да удължава или скъсява всяка стъпка колкото прецени в даденият момент. Да разменя местата на упражненията, ако сметне за необходимо. Тъй като това не е технология за начално обучение по духов инструмент, не е нужно да се спазва определен ред.

Във втора глава от настоящата дисертация е направен опит да бъдат разрешени проблемите засегнати в Първа глава, като се започва с избор на подходящ мундщук и платък, преминава се през поставяне на правилен амбушюр, който включва и обяснения за участващите лицеви мускули в него. Позиция на ларинкса, езика, гърлото и не на последно място представата за височината на тоновете във високия регистър на саксофона. Представени са упражнения за динамика, фразирание и ритмика, които изцяло липсват в теоретичните източници и учебни пособия до момента.

Разработени са упражнения за извеждане на определени обертонове на преден план, с помощта на октавната клапа и ларинкса, позицията на долната устна и челюст, както и идеи за първоначален репертоар свързан с високия регистър на саксофона. Изговарянето на определени гласни преди озвучаване на алтисимо регистъра също създава чувство на близост с нещо познато, като говоренето и пеенето.

Изключително съществен е и психологичният момент, който дава тласък на студента да повярва в себе си и да има усещането за напредък.

Търсенето на подходящ репертоар, в който да бъдат включени тонове от високия регистър на саксофона е основен фактор за стабилност на резултатите. Не бива да бъде изключвана и възможността за интерактивно обучение на студентите, които в повечето случаи са млади хора и биват повлияни от социалните медии, къ-

дето понякога те сами намират начини за усъвършенстване на уменията си. Добре е с помощта на преподавателя да бъде избран репертоар върху който да се работи, но всеки студент сам да реши в каква последователност да бъде изпробван. Удоволствието от музицирането никога не бива да бъде пренебрегвано. Пътят към целта също трябва да създава приятни усещания. Така резултатът идва неусетно, без мисълта колко време е отнело постигането му.

3. ТРЕТА ГЛАВА.

Експериментално изследване на педагогическите технологии за усъвършенстване на звукоизвличането в горния регистър на саксофона

3.1. Педагогически експеримент

Педагогическият експеримент бе реализиран в рамките на 2 учебни години в периода 2021 – 2023 г., с 14 обучаеми, изучаващи саксофон като специален предмет / основен инструмент на ниво „напреднали“, които са:

- студенти от Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, специалност „Джаз и поп изпълнителско изкуство“;
- студенти от АМТИИ „Асен Диамандиев“, Пловдив, специалност „Джаз и поп изпълнителско изкуство“;

Провеждането в естествени учебни условия на педагогически експеримент, в сферата на инструменталното изпълнителско изкуство, и особено по саксофон – инструмент не много популярен в България, е изключително специфична научно-изследователска задача, чието изпълнение не е осъществимо при стриктното спазване на абсолютно всички описани в учебниците изисквания, валидни за педагогическите експерименти „изобщо“ в различни от настоящата сфери. Невъзможно е обучението на ЕГ и КГ да бъде проведено паралелно, в един и същи времеви отрязък и от различни преподаватели. Тези факти не доказват, че експерименталната дейност в областта на методиката на обучението по саксофон е невъзможна, а получените резултати – непременно спорни.

Гореизложените обстоятелства наложиха необходимостта от намиране на адекватни решения:

1. Обучението на студентите и от двете групи (ЕГ и КГ) беше реализирано от един и същ преподавател – авторът на настоящото изследване, но при строго спазване на изискването той да не допуска в никакъв случай КГ да забави развитието си и изключително съвместно да прилага съответните обичайни технологии в процеса на обучение на студентите от тази група, целейки максимален напредък и възможно най-високи резултати.

2. Експериментът беше проведен във времето последователно с всяка група – първо с КГ, а след това с ЕГ, но при еднаква и за

двете групи продължителност на формирация (развиващ) етап – два семестъра.

3.1.1. Начален констатиращ етап

Експериментът бе реализиран в рамките на 2 учебни години в периода 2021 – 2023 г., с 14 обучаеми, изучаващи саксофон като специален предмет на ниво „напреднали“, които са:

- студенти от Пловдивски университет и студенти от АМТИИ.

Бяха разпределени по 7 в 2 групи – Експериментална група (ЕГ) и Контролна група (КГ).

С всяка група – първо с КГ, а след това с ЕГ, но при еднаква и за двете групи продължителност на формирация етап – два семестъра.

Представено е подробно описание на процеса на работа и наблюдение върху всяка група. Направени са изводи и са описани подробно във всеки от етапите на експеримента: Начален, Формиращ и Заключителен.

В началния етап целта на изследването беше да се установи при студентите от КГ и ЕГ наличието и нивото на изпълнителските им сръчности по показатели, които имат съществено значение за съдържанието и реализирането на експерименталните технологии. За целта:

1. Беше извършена диагностика на нивото на изпълнителските сръчности на студентите, като:

- беше определен начинът за изпитване на лицата;
- бяха определени показателите за диагностика;
- беше уточнена системата на оценяване и критериите за оценка.

2. Резултатите от диагностиката бяха анализирани и бяха направени изводи, които обобщено се свеждат до следния:

Студентите от двете групи (ЕГ и КГ) са в равностойно положение при стартиране на формирация етап от експеримента, по два фактора, които са от значение за съдържанието и реализирането на експерименталните технологии:

- наличие на инструментална подготовка;

- ниво на развитие при звукоизвличането в горния регистър на саксофона.

3.1.2. *Формиращ (развиващ) етап*

Във Формирация етап, при студентите от ЕГ бяха въведени експерименталните технологии за усъвършенстване на звукоизвличането в горния регистър на саксофона, а в КГ бяха използвани досегашните методи. Представено е подробно описание на процеса. Възможността за използване на въпросните технологии е продиктувана от приложимостта на алтисимо регистъра в интерпретацията на музикални произведения с по-сложна художествено-естетическа проблематика, които са част от репертоара в по-напреднал етап на обучението по саксофон. Надстроечният характер на технологиите във високия регистър на саксофона и наблюдаваните в началния констатиращ етап слабости в изпълненията на студентите по отношение на **постановката, амбушура, изпълнителското дишане и артикулацията**, обосновават и приложението на съответните технологии от системата за усъвършенстване на тези умения в процеса на обучение. По този начин във формирация етап се подлага на емпирично изследване широк кръг от технологии за развитие и усъвършенстване на алтисимо регистъра, обхващащ почти всички съставни елементи на описаната във Втора глава система.

Обобщението на проведените в четири семестъра наблюдения на разпределените в две групи студенти – Контролна и експериментална, води до следните междинни изводи:

1. В края на експеримента студентите от контролната група дават задоволителни резултати, макар и процеса на обучение да продължи доста дълго във времето. Някои от студентите имаха нужда от по-задълбочени разяснения, поради липсата на точни указания в метода на Рашер за амбушюрната постановка. За целта бяха използвани елементи от метода на Либман свързани с постановката на гърлото, устната кухина и ларинкса. Описанията на Либман, макар и кратки са доста абстрактни, което прави занятията леко скучни. Затова се налага разделянето на същинската работа понякога да се случва в повече от предвидените часове. Свиренето на упражненията и от двете школи, тази на Рашер и тази на Либман утежняват допълнително ситуацията. Липсата на примери от реален репертоар, в който да бъдат използвани тонове от висо-

кият регистър на саксофона допринасят допълнително за демотивирането на някои от студентите да развият диапазона на инструмента си и да го използват в изпълненията си. Все пак обаче работата с контролната група имаше добър резултат, но с известни рискове в началото и в средата на обучението.

2. За разлика от контролната група, експерименталната – марка и с по-малко опит в използването на високият регистър на саксофона – показва повече заинтересованост и мотивация, вероятно заради по-бързите първоначални резултати. Разнообразяването на уроците с конкретен нотен материал с участващи в него тонове от алтисимо регистъра допринесе за развитието на репертоара и техническите умения на студентите. Въвеждането на тоновете чрез преки визуални впечатления от физическите действия, които трябва да възпроизведе студентът допринасят за улесняване на задачите, колкото и сложни да изглеждат те на пръв поглед. Преподавателят дава словесни обяснения, демонстрира начина на звукоизличане в горният регистър на саксофона и контролира процеса чрез пряко наблюдение върху всеки студент. Кorigира допуснатите грешки и създава благоприятна среда за техническото усъвършенстване на всеки от студентите. Индивидуалният подход е задължителен, поради разликата в характера, менталните особености на всяка личност и физическите умения на инструменталиста. Търсят се нови подходи, чрез задаване на задачи за самоподготовка, свързани с индивидуалните потребности от развитието на ученика.

3.1.3. Заключителен етап

В заключителния етап основната цел бе да се прецени ефективността от приложението на технологиите за усъвършенстване в горния регистър на саксофона, като бъде сравнено нивото на техническите сръчности на обучаемите, отчетено в началния, констатиращ етап с нивото при приключване на формирация етап от експеримента.

За целта беше извършена диагностика на нивото на изпълнителските сръчности на обучаемите, чрез същите, използвани в началния констатиращ етап: Резултатите от диагностиката са анализирани и сравнени, като са направени изводи. Диаграма 17 в дисертацията показва нивото на развитие на изпълнителските сръчности по показатели в началния и в заключителния етап при КГ и

ЕГ, на базата на получените средно аритметични оценки от използваната система на оценяване, приравнени в проценти. В светло зелено са дадени резултатите от КГ в начален етап, а в жълто от заключителния етап. В синьо и тъмно зелено са дадени резултатите на ЕГ съответно в начален и заключителен етап. Ясно се вижда развитието при всички участници по всички показатели, като при ЕГ по показател „дишане“ резултатите достигат почти 90%. Много високо е развитието и по показателите „артикуляция“ (87.5%), „звукоизвличане в алтисимо“ (86.75%) и „амбушур“ (85.5%). Подобро са и резултатите по „динамика и фразирание“ (82.25%) и „пръстова техника“ (81.25%). При КГ резултатите са видимо пониски, като най-фрапираща е разликата по показател „звукоизвличане в алтисимо“, където ясно се виждат по-ниските резултати на ЕГ в начален етап (15.5%), които скачат със 71.25% в заключителния, а резултатите на КГ, която в началото дори показва по-добър резултат, се покачват, но само с 33.5%. Нивото на развитие на изпълнителските сръчности по всички показатели все пак е високо, което дава основание да се смята, че прилагането на технологиите, подпомага развитието и по други важни за художественото изпълнение показатели.

По допълнителния показател „**Бързина на усвояване на алтисимо регистъра**“, експерименталната група показва значително по-високи резултати от контролната група. Усвояването на алтисимо регистъра в ЕГ става с цели 51% по-бързо, което е значителен успех за постигане на резултати от психологическа и практическа гледна точка и спестява време, което може да бъде използвано за усъвършенстване на други музикални и технически умения освен тези за усъвършенстване на горния регистър на саксофона.

3.2. Изводи

Анализът на резултатите от заключителния етап на педагогическия експеримент дава основание за следните изводи:

1. Развитието и усъвършенстването на алтисимо регистъра на изучаващите саксофон на ниво „напреднали“ може да бъде реализирано в процеса на обучение чрез системно прилагане на технологии за усъвършенстване на нейните съставни елементи. Ефективността от практическото приложение в обучението по саксофон на описаните в настоящия труд технологии се доказва категорично от значително по-високите резултати, постигнати от обучаемите от

ЕГ в заключителния, в сравнение с началния констатиращ етап на експеримента. Доказателство за ефективността на системата представляват и резултатите в ЕГ по допълнителния показател – **„Бързина на усвояване на алтисимо регистъра“**.

2. Ефективното приложение на технологиите за овладяване на високия регистър на саксофона на ниво „напреднали“ може да бъде реализирано само, ако съответните технологии се прилагат в учебния процес паралелно с технологиите за развитие на другите компоненти на изпълнителската техника.

3. Системното прилагане на технологиите за усъвършенстване на горния регистър на саксофона в обучението на ниво „напреднали“ допринася за ефективното развитие на изпълнителската техника като цяло на обучаемите.

4. Повишаването на нивото на развитие на изпълнителската техника на обучаемите в алтисимо регистъра в частност, допринася за повишаване на художествените качества на изпълнението.

С формулирането на тези изводи беше изпълнена и последната от поставените в заключителния етап на педагогическия експеримент задачи, като по този начин бе доказана и останалата част от хипотезата на изследването, което я превръща в теза, а именно:

Прилагането на технологиите от системата за усъвършенстване на високия регистър на саксофона в обучението по специален предмет за напреднали допринася за ефективното техническо развитие на обучаемите и за подобряване на художественото им изпълнение.

Заключение

I. Резултатите от изследването на проблема за звукоизвличането в алтисимо регистъра при саксофона представено в трите глави на настоящия труд дават основание да бъдат направени следните по-важни актуални обобщения и изводи, които са с теоретичен характер и значение:

1. До момента не е разработена система от технологии за усъвършенстване на високият регистър на саксофона в България на обучаемите. В издадената до сега специализирана литература:

- не се изясняват същността и съставните елементи на изпълнителската техника;

- не е реализирано диференцирано, задълбочено и пълно изучаване на елементите на алтисимо регистъра.
- не са систематизирани въпросите за изучаване на високият регистър на саксофона;
- не се формулират пълните правила за правилна амбушюрна постановка, както и останалите компоненти обезпечаващи качеството на тона и разширяването на диапазона на инструмента;
- не се посочват някои от характеристиките на амбушюрната система и изпълнителското дишане във всичките им фази във връзка с качеството на тона и динамиката, както и съответните конкретни изпълнителски действия за управлението на въздушната струя;
- не се изяснява принципа на разпределяне на музикалния материал във връзка с преминаването от работен диапазон в алтисимо регистър. Разпределянето на въздушната струя и оползотворяването на въздушния капацитет във всеки отделен момент. Не се предлага конкретна технология за по-добро разпределение;
- в теоретичната методическа литература не са достатъчно изследвани и уточнени въпросите, свързани със звуковата характеристика, технологията на изпълнение и приложението на високия регистър на саксофона в музикалните произведения; не са засегнати артикулационните способности, които се използват в съвременната световната изпълнителска практика. В българските учебни пособия темата за създаване на технологии за усъвършенстване на горният регистър при саксофона изцяло липсва. Те не предлагат на обучаемите и нито едно музикално произведение, свързано с усвояването и употребата на алтисимо регистъра.

2. Определянето на същността и съставните елементи на саксофонната изпълнителска техника въз основа на теоретичните познания от психологията за музикалните сръчности и познанията за конструктивните особености и принципа на звукообразуване при саксофона прави възможни: диференцираното изучаване на тези елементи, систематизацията на въпросите на изпълнителската и в частност – на алтисимо техниката, както и съставянето на тех-

нологии за развитието на изпълнителската, в частност – на алтисимо техниката в процеса на обучение.

3. Амбушюра и изпълнителското дишане представляват двата основни, равностойни по своето значение съставни елемента на саксофонната изпълнителска техника. Развитието на високият регистър на саксофона, дава възможност на обучаемите да усъвършенстват тези два компонента като цяло и да контролират инструмента във всичките му регистри.

4. Развитието на инструменталната техника на студентите, чрез усъвършенстване на високият регистър на саксофона е доказано и при двете групи участващи в експеримента. Установено е овладяване както на звуковата характеристика, така и на възможностите за по-пълното изучаване на саксофонната пръстова техника.

5. Формулирането на пълните правила за правилна постановка, обезпечаваща качеството на тона е със значението на методическа изходна позиция, аксиоматична първооснова на възможностите за развитие на алтисимо регистъра на обучаемите.

6. Определянето на характеристиките на артикулацията на отделните тонове в алтисимо регистъра, амбушюра и изпълнителското дишане в зависимост от динамиката, качеството на тона и фразирането като цяло, посочването на конкретните изпълнителски действия за съответното управление на пръстовите комбинации, прави възможно съставянето на технологии за развитие на високият регистър при обучението по саксофон във връзка с качеството на художествения резултат при изпълнението на музикални произведения.

8. Технологиията за усъвършенстване на високият регистър на саксофона при всяко музикално произведение се базира на универсални, точно формулирани основни принципи. Тук важна роля играе правилното фразиране и артикулиране на отделните тонове.

9. Звукоизвличането в горният регистър на саксофона, контролирането на въздушната струя и технологията на изпълнение при артикулирането на отделните тонове, както и на възможностите за приложение на динамики и фразиране в музикалните произведения способстват: за повишаване на художествено-изразните качества на саксофонният звук при изпълнителската дейност, за обогатяването на художествения изпълнителски изказ с нови артикулационни средства и за изпълнението на произведения от ори-

гиналната (за инструмента) нотна литература, използващи се в съвременната педагогическа и изпълнителска практика.

10. Системата от технологии за усъвършенстване в горният регистър на саксофона представлява единно цяло от взаимно свързани елементи, включващо, от една страна технологията на управление на въздуха като комплекс от изпълнителски движения, от друга страна – технологии за превръщане на тези движения в сръчности, а от трета – указания за ролята и практическото приложение на алтисимо регистъра при изпълнение на музикални произведения. Единствено едновременното преплитане и на трите области води до реално развитие и овладяване на високият регистър на инструмента. Системата притежава универсален характер – съдържа както основни принципи и алгоритми, така и специфични, приложими само в определени случаи и етапи от обучението по саксофон технологии. Представлява своеобразна база, от която могат да се извличат елементите, приложими на съответния етап от обучението, съобразно нивото и репертоара на конкретните обучаеми.

Обобщения и изводи с практико-приложен характер и значение:

1. До момента в практиката на обучението по саксофон у нас не се прилага система от технологии за усъвършенстване на високият регистър на саксофона. Слабости се наблюдават при обучаеми по отношение на постановката и всички елементи не само във алтисимо регистъра, а като цяло. Проявление на тези слабости е заниженото качество на художествения резултат. В опита за успешна реализация за усъвършенстване на високият регистър на саксофона водеща е по-скоро интуицията, а не познаването и спазването на определени правила.

2. Овладяването на алтисимо регистъра се осъществява в процеса на обучение по определени правила и алгоритми, които следва да се познават и спазват, при ясни и точни указания от страна на педагога и системна работа над алтисимо регистъра както по време на урок, така и при самостоятелната подготовка. Този подход, в сравнение с интуитивния спестява време и усилия и повишава възможностите за положителен резултат.

3. Развитието на алтисимо регистъра на обучаемите се осъществява паралелно с развитието и на другия основен компонент от изпълнителската техника – амбушюрната.

4. Прилагането на системата от технологии за усъвършенстване на високият регистър на саксофона в обучението за напреднали, допринася: за ефективното изграждане на основите на амбушюра, пръстовата техника и изпълнителското дишане на обучаемите и тяхното развитие; за цялостното техническо развитие на обучаемите.

Публикации по темата на дисертационния труд

1. Карагеоргиева, Ц. (2021) Изборът на мундшук за саксофон – важно условие за формиране на качествен звук при изпълнение на джазова музика. Музикални Хоризонти 7/2021 (стр. 14 – 18).

2. Карагеоргиева, Ц. (2022) Сигурд Рашер – Принос в развитието на горния регистър на саксофона (Алтисимо). Сборник с публикации от единадесети научен форум. Том I, Пловдивско университетско издателство ISSN2738-8859. (стр. 57 – 64)

3. Карагеоргиева, Ц. (2023) Саксофонът – конструктивно развитие на инструмента от създаването му до днес. Научни трудове на Съюза на учените Пловдив, Серия Б. Естествени и хуманитарни науки, том. XXIV. Пловдив 2023. ISSN-2534-9376 (on-line), ISSN-1311-9192 (Print). (стр. 120 – 125).